

НАСТУПНІСТЬ МІЖ ДОШКІЛЬНОЮ І ПОЧАТКОВОЮ ОСВІТОЮ
В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙFOLLOW-UP BETWEEN PRESCHOOL AND PRIMARY EDUCATION
IN ECOLOGICAL EDUCATION OF CHILDREN

У статті досліджено питання наступності в екологічному вихованні дітей дошкільного віку та молодших школярів. Визначена роль дошкільних закладів і початкової школи у становленні екологічно свідомої особистості, оскільки саме цей період є сензитивним для формування емоційного сприйняття світу дитиною. Проведено аналіз нормативних документів (нового Базового компоненту дошкільної освіти, Концепції Нової української школи, Державного стандарту початкової освіти, Типових освітніх програм для початкової школи). Встановлено спільність цілей щодо розвитку дитини на рівні дошкільної та початкової освіти, визначено у дошкільній – природничо-екологічну компетентність, у початковій ланці – екологічну компетентність у галузі природничих наук, які орієнтовані на сталий розвиток.

У статті розкрито екологічно спрямовану діяльність закладів дошкільної та початкової освіти, проаналізовано методи і форми екологічного виховання дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, що є фундаментом успішної адаптації дітей до школи. Визначено напрями в роботі ЗДО і початкової школи з метою реалізації наступності: наступність природничого та екологічного навчання; наступність формування екологічних емоційно ціннісних ставлень; наступність видів діяльності дітей, що реалізуються на екологічному матеріалі; наступність форм освіти; наступність засобів і методів навчання. Визначено роль педагогів обох ланок у реалізації принципу наступності в екологічному вихованні дітей, описано напрями їх взаємодії. Здійснено аналіз спільних і відмінних підходів у роботі закладу дошкільної освіти і початкової школи як первинної ланки у формуванні особистості 21 століття з новим екологічним мисленням, яка живе у гармонії з собою і природою.

Ключові слова: екологічне виховання, наступність освіти та виховання, дошкільний вік, молодший шкільний вік,

Базовий компонент дошкільної освіти, Нова українська школа.

The article examines the issue of continuity in environmental education of preschool children and primary school children. It is determined the role of preschool institutions and primary school in the formation of environmentally conscious personality therefore this period is sensitive for the formation of emotional perception of the world by the child. The analysis of normative documents (new Basic component of preschool education, Concept of New Ukrainian school, State standard of primary education, Standard educational programs for primary school) is carried out. It is defined the common goals for the development of the child at the level of preschool and primary education, natural and ecological competence in preschool, in the primary level - ecological competence in the field of natural sciences, all of them are focused on sustainable development.

The article reveals the ecologically oriented activities of preschool and primary education institutions, analyzes the methods and forms of environmental education of children of senior preschool and primary school age, which is the foundation of successful adaptation of children to school. It is defined the directions in work of ZDO and elementary school for the purpose of continuity realization: continuity of natural and ecological training; continuity formation of ecological emotionally valuable attitudes; continuity activities of children realized on ecological material; continuity forms of education; continuity means and methods of teaching. It is determined the teachers' role of both levels in the implementation the principle of continuity in the ecological education of children, it is described the directions of their interaction. The analysis of common and different approaches in the work of preschool and primary school as a primary link in the personality formation of the 21st century with a new ecological thinking, which lives in harmony with yourself in nature.

Key words: ecological education, continuity of education and upbringing, preschool age, primary school age, Basic component of preschool education, New Ukrainian school.

УДК 373.2/.3.015.31:502/504].026
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/40.4>

Зацаринна А.О.,

магістрантка факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Коваль В.О.,

канд. біол. наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Кисла О.Ф.,

канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Стрімке зростання споживання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, негативний вплив техногенних факторів призводять до незворотних змін в екологічних системах світу. Ця проблема нагадує людству про необхідність вдосконалення екологічної освіти та виховання молодого покоління, надаючи цьому процесу важливого та актуального значення.

У загальному розумінні екологічна освіта та виховання – це комплекс заходів, спрямо-

ваних на формування у людини бережливого та відповідального ставлення до світу природи. Результатом цього має стати екологічно сформована особистість, що відповідально ставиться до навколишнього середовища. Екологічно свідомою людиною не тільки запобігає катастрофічним наслідкам порушення балансу природних ресурсів, але й має змогу суттєво поліпшити біологічні і соціальні умови розвитку всього живого на Землі. Погоджуємось з визначенням Л. Юрченко, що екологічне виховання – це сукупність культурних, соціальних та виховних заходів, що впливають на відчуття, свідомість і погляди людей та спрямовані на під-

вищення рівня екологічних знань і культури з метою подолання споживацького ставлення до природи, розвитку до неї почуття дбайливого відношення та усвідомлення суспільством небезпеки глобальної екологічної катастрофи, що наближається [16, с. 169]. Отже, екологічне виховання дітей є поєднанням засвоєних екологічних знань, доступних для їх розуміння, набуття первинних навичок екологічного життя і результатом впливу на дітей певної системи методів і прийомів виховання. Елементи формування екологічно свідомої особистості знаходяться в прямій залежності від отримання і засвоєння дітьми конкретних знань про предмети і явища природи.

Первинною ланкою у становленні екологічно свідомої особистості є дошкільні заклади освіти та початкова школа, оскільки саме цей період є сензитивним для формування емоційного сприйняття світу дитиною. Тому допитливість та підвищений інтерес до спостереження за природою та вивчення її особливостей має ключову роль в організації екологічного навчально-виховного процесу. Діти цього віку відчують природу на емоційному рівні [4, с. 123], саме тому необхідно викликати у них яскраві емоції та почуття для ефективного формування екологічного світогляду.

Екологічне виховання має стати системою неперервного та послідовного формування екологічної свідомості учнів, їх екологічного мислення, поведінки, культури на різних вікових етапах [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідея наступності в навчанні та вихованні знаходить відображення у педагогічній спадщині І. Песталоцці, Ф. Дістервега, Я. Коменського, К. Ушинського та інших. Певні аспекти екологічної освіти розкрито в працях Г. Білявського, В. Крисаченка, М. Моїсеєва, Н. Пустовіт. Зміст освіти на етапі початкової школи розглядали О. Кононко, О. Проскура, О. Савченко та інші. Проблеми екологічного виховання дітей дошкільного віку присвячено роботи Г. Беленької, Н. Лисенко, Н. Яришевої, Н. Глухової, С. Ніколаєвої, З. Плохій. Екологічне виховання молодших школярів розглядали науковці Т. Машарова, І. Павленко, О. Плешаков, Н. Пустовіт.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість науково-практичних робіт, що становлять загальний теоретичний та методичний фундамент наступності між дошкільною та початковою освітою, залишається недостатньо дослідженим процес екологічної освіти та виховання дітей у зв'язку з прийняттям нового Базового компонента дошкільної освіти та введенням Концепції Нової української школи.

Метою нашого дослідження є виявлення та характеристика проблеми наступності процесу екологічного виховання старших дошкільників та дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Під наступністю розуміють насамперед зв'язок між різними

етапами розвитку [3, с. 22]. Наступність є важливим інструментом здійснення безперервності освіти між її ланками. Це виражено у зв'язку та погодженості між всіма компонентами освіти, а саме: цілями, завданнями, змістом, методами, засобами, формами організації, які забезпечують ефективний розвиток та успішне навчання та виховання дитини на цих ланках освіти [8, с. 267]. Отже, забезпечення наступності дошкільної та початкової шкільної освіти пов'язується з розвитком загальних здібностей дитини. Це дозволяє зрозуміти особливості і можливості поступового переходу від одного рівня навчання до іншого.

Для досягнення мети нашого дослідження було здійснено аналіз нормативних освітніх документи, що регламентують зміст та структуру екологічної освіти та виховання в рамках дошкільної та початкової освіти.

Аналіз нової редакції Базового компонента дошкільної освіти виявив «узгодженість та цільову єдність у розвитку дитини на етапах дошкільної та початкової освіти, спільність принципів освіти, підходів, намірів, родовідних видів діяльності, що забезпечують розвиток дитини, використання форм та методів педагогічної роботи, які відповідають віковим закономірностям розвитку дитини, послідовне збагачення та формування компетентностей дитини дошкільного та молодшого шкільного віку як результатів освіти» [1].

Крім того, у документі зазначається, що наступність між дошкільною та початковою освітою має забезпечуватись за рахунок узгодження та визначення спільних цілей щодо розвитку дитини на рівні дошкільної та початкової освіти. У віці 6 років провідною діяльністю є ігрова, тому варто особливо активно її використовувати саме задля збагачення індивідуального досвіду дитини, що також є не менш важливим для дотримання наступності.

У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти зацентровано, що «наступність між дошкільною та початковою освітою простежується через призму формування наскрізних умінь. Спільними для ключових компетентностей дошкільної та початкової освіти є вміння дитини: проявляти творчість та ініціативність, керувати емоціями, висловлювати та обґрунтовувати власну думку, критично мислити, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати в колективі» [1], а також у документі визначена нова компетентність – природничо-екологічна, з навичками, що орієнтовані на сталий розвиток.

Екологічна освіта та виховання дітей дошкільного віку у Базовому компоненті дошкільної освіти найбільш повно відображено в інваріантному складнику, а саме у такому освітньому напрямі, як «Дитина в природньому довкіллі», що передбачає формування природничо-екологічної компетентності вихованців. Як результат формування компетентності у дітей має сформуватись емоційно-ціннісне

ставлення до природи та навколишнього середовища загалом; дошкільник усвідомлює, що життя людини неможливе без природи, знає про вплив людини на природне довкілля, має первинні навички заощаджувати енергію, воду, сортувати сміття, орієнтується в діяльності людини, яка спрямована на охорону природи.

В ході аналізу Державного стандарту початкової освіти [6] виявлено, що процес формування екологічно освіченої та вихованої особистості забезпечується через реалізацію не тільки природничої освітньої галузі, а й технологічної, соціальної та інших галузей за рахунок комплексного інтегрованого підходу у змісті предмету «Я досліджую світ». Зокрема, відбувається формування та розвиток компетентностей – як екологічної, так і у галузі природничих наук. Дитина вчиться відкривати для себе світ природи; опановує знання, уміння та різні способи «успішної взаємодії з природою; формує основи наукового світогляду і критичного мислення, відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку» [6].

У типових освітніх програмах також певною мірою розкривається питання екологічної освіти та виховання молодших школярів. Зокрема, у типовій освітній програмі О. Савченко [13] екологічний компонент розкрито через змістову лінію «Людина і природа», у програмі Р. Шияна [14] – через три змістові лінії: «Я пізнаю природу», «Я у природі», «Я у рукотворному світі». Таким чином, спостерігаємо, що нормативними документами передбачено екологічний складник у процесі освіти та виховання дітей.

Затвердження ідей сталого розвитку на основі становлення у людини нової світоглядної позиції відносно природи є неможливим без системи безперервної екологічної освіти. Організацію освітнього процесу доцільно певним чином змінити через певні види діяльності дошкільнят.

Державні стандарти освіти дають можливість правильного розуміння суті наступності між закладами дошкільної освіти та початковим етапом закладів середньої освіти. Це має бути не багаж певних знань, з якими дитина повинна прийти з дитячого саду в школу, насамперед – це збереження та узгодженість змісту освіти, цілей і завдань, які реалізуються в рамках освітніх програм різних рівнів. Факт встановлення наступності між початковою школою та дошкільним закладом освіти сприяє зближенню умов навчання і виховання дітей молодшого шкільного та дошкільного віку. Завдяки цьому перехід до нових умов навчання у школі здійснюється для дітей з найменшими труднощами.

Реалізація принципу наступності в екологічному вихованні передбачає:

– формування у дітей уявлень про об'єкти екологічної взаємодії: про людину, біологічні об'єкти,

передусім про рослини, тварини, про об'єкти неживої природи;

– формування уявлень про зв'язки між ними;

– формування елементарних уявлень в галузі охорони природи.

Ефективною екологічною освітою буде за умови реалізації діяльнісного та компетентнісного підходів у процесі виховання і навчання дітей. Діяльнісний підхід полягає у формуванні практичних умінь екологічної діяльності [11, с. 28]. Компетентнісний підхід є інтегрованим результатом навчальної діяльності учнів, який формується передусім завдяки опануванню змісту предметів екологічного спрямування [9, с. 268].

Наступність в екологічному вихованні дошкільників і учнів початкової школи реалізується за такими напрямками:

– наступність природничого та екологічного навчання (трансформація засвоєваних дітьми природничих знань у знання екологічні);

– наступність формування екологічних емоційно ціннісних ставлень (трансформація емоційних ставлень до природи в емоційно-ціннісні);

– наступність видів діяльності дітей, що реалізуються на екологічному матеріалі (трансформація ігрової діяльності в навчальну, пізнавально-дослідницької – в дослідну, продуктивної – в проєктну діяльність тощо);

– наступність форм освіти (наступність екологічних занять і уроків, прогулянок та екскурсій, епізодичних спостережень за природними об'єктами і систематичних спостережень);

– наступність засобів і методів навчання.

Варто охарактеризувати деякі методи і форми екологічного виховання дітей, які сприяють здійсненню наступності між дошкільною та початковою освітою. Вихователям ЗДО необхідно впроваджувати ідеї екологічної естетики в роботу дошкільного закладу з метою прищеплення дошкільнятам позитивного ставлення до природи, відчуття її краси.

В екологічному вихованні дошкільнят заняття в групі виконують особливо важливу функцію: чуттєві уявлення дітей, які вони отримують щодня, можуть бути якісним чином перетворені, розширені, поглиблені, об'єднані, систематизовані. Водночас вони будуть успішними і ефективними тільки тоді, коли у дітей буде сформована пізнавальна мотивація на основі інтересу до природних об'єктів і явищ [4, с. 124]. Вихователям необхідно планувати заняття так, щоб, з одного боку, відповісти на питання, що цікавлять дітей, а з іншого – забезпечити засвоєння нових знань за допомогою залучення дітей до систематичної та творчої роботи.

Особливе місце в екологічному вихованні дошкільнят надається екскурсіям, під час яких діти знайомляться з різноманітним світу живої природи, проводять спостереження за об'єктами і явищами в різні пори року. У дошкільному віці діти з цікавістю долучаються до дослідницької діяльності, у якій роз-

криваються причино-наслідкові зв'язки. Таким чином, дошкільнята мають змогу міркувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, узагальнювати та робити свої висновки. Досліди підвищують інтерес до предметів та явищ природи, створюють емоційне забарвлення сприйнятої інформації, викликають почуття радості, захоплення.

Усі зазначені методи і форми роботи сприяють розвитку спостережливості у дошкільнят, розвивають їх розумові процеси і допомагають в екологічному вихованні. В результаті діти розуміють наслідки діяльності людини щодо довкілля.

Вчителі початкової школи також проводять екскурсії у природу, залучають учнів до дослідницької роботи, до проведення спостережень, ведення фенологічного календаря природи, розкривають учням негативні наслідки людської діяльності – все це забезпечує комплексне вивчення навколишньої природи та співіснування людини у природі. А «для екологічно вихованої особистості характерні різнобічні глибокі знання про навколишній світ, екологічний стиль мислення, який передбачає відповідальне ставлення до природи і власного здоров'я» [5, с. 286].

Висновки. Таким чином, в екологічному вихованні неперервність забезпечується оптимальною організацією наступності між дошкільною ланкою та початковою школою, а також між іншими навчальними закладами, які є одними із складників цілісного процесу формування екологічного світогляду особистості.

Педагогам ЗДО необхідно створити умови, що сприятимуть екологічному вихованню дошкільників, а саме: розвивальне середовище, фонд методичних та наочно-ілюстративних матеріалів, «екологічний простір», як у межах закладу освіти, так і на його території, що сприятиме широкому залученню дітей до взаємодії з об'єктами природи.

Вчитель початкової школи повинен систематично забезпечувати комплексне вивчення природи через розкриття учням її багатогранних аспектів; залучати учнів до здійснення дослідницької діяльності на різних уроках, особливо «Я досліджую світ»; мотивувати учнів до творчої діяльності в природі (проведення занять образотворчого мистецтва, фотографування, написання художніх творів тощо); систематично залучати учнів до ведення спостережень за природою, фенологічного календаря; формувати в учнів екологічну культуру.

Гармонізація відносин суспільства з природою на сьогоднішній день не може бути досягнута тільки технічними рішеннями, потрібно формувати особистість з новим світосприйняттям, з новим планетарним мисленням. 21 століття – це час нового світогляду, нової психології та системи цінностей. Мета екологічної освіти на новому етапі – формування людини, здатної усвідомлювати наслідки своїх дій стосовно навколишнього середовища, яка вміє жити у гармонії з собою та природою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Київ, 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doskholnoyi%20osvity.pdf (дата звернення 16.06.2021).
2. Борзик О.Б., Шепель І.М. Шляхи виховання екологічної культури в освітньо-виховному процесі початкової школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2019. С. 105–109.
3. Волинець К.І., Волинець Ю.О., Стаднік Н.В. Теоретичні засади наступності дошкільної і початкової освіти як проблема сучасної освіти. *Електронне наукове фахове видання «Народна освіта»*, 2019. С. 19–27.
4. Григорович О.П., Волохата К.М. Формування основ екологічної культури молодших школярів засобами екологічного просвітництва. *Молодий вчений*, 2019. С. 122–125.
5. Грошовенко О.П. Формування екогуманістичної позиції молодшого школяра в умовах шкільного навчання. *Молодий вчений*, 2018. № 1(53). С. 283–288.
6. Державний стандарт початкової освіти. Київ, 2018. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf> (дата звернення 16.06.2021).
7. Игнатъева О. Современная школа и проблема экологического мышления. *Альма матер*. 2015. № 8. С. 57.
8. Кисла О.Ф., Коваль В.О. Особливості підготовки педагогів у контексті реалізації наступності між дошкільною та початковою ланками освіти. *Збірник наукових праць*. Випуск 26 (1–2019). Частина 2. 2019. С. 266–271.
9. Куриленко Н.В. Компетентнісний підхід як чинник формування екологічної компетентності учнів основної школи у процесі вивчення фізики. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2013. Вип. 4. Ч. 2. С. 266–271.
10. Лавренко С.О. Наступність дошкільної та початкової освіти у вимірах сьогодення: здобутки та перспективи. *Інноваційна педагогіка*. 2019. С. 23–26.
11. Мелаш В.Д., Молодиченко В.В., Гнатів О.В., Вахняк Н.В., Саєнко Ю.О., Варениченко А.Б. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації екологічної освіти для сталого розвитку. Мелітополь : Вид-во МДПУ імені Б. Хмельницького, 2017. 205 с.
12. Половіна О.А., Геращенко Л.В. Формування еколого-природничої компетенції дітей дошкільного віку. *Young Scientist*. 2018. С. 47–52.
13. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О.Я. Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf> (дата звернення 16.06.2021).
14. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р.Б. Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf> (дата звернення: 16.06.2021).
15. Чорна Г.В., Скірко Г.З. Формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності в природі. *Дошкільна педагогіка*, 2021. С. 163–169.
16. Юрченко Л.І. Екологічні аспекти морального-етичного виховання. Концептуальні засади модернізації системи освіти в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (1 лютого 2002, м. Харків). Харків : Знання, 2002. С. 169.